

УДК 930.2:27-78 (477.83-25) “1777”

ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВИНСЬКОГО 1777 РОКУ ДЛЯ БРАТСТВА ЧЕСНОГО ХРЕСТА У ЛЬВОВІ

Богдан ЛАЗОРАК

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та спеціальних історичних досліджень
вул. Івана Франка 24, Дрогобич 82100, Україна

У статті публікується невідомий досі дослідникам декрет львівського офіціала Антонія Левинського 1777 р. для братства церкви Чесного Хреста у Львові. У передмові до джерела подано історіографічний огляд маловідомих фактів з історії Чеснохрестського братства періоду XVI–XVIII ст., а також здійснено спробу визначити головні механізми дисциплінаризації братств у XVIII ст. з боку Львівської капітули.

Ключові слова: церковне братство, Львівське церковне братство Воздвиження Чесного Хреста, Львівське Успенське братство, братство Благовіщення, статут братства, генеральна візитація, декрет.

У сучасній історіографії досі немає спеціальної комплексної праці з історії передміських церковних братств Львова періоду XVIII ст. Тому, історикам церкви при вивченні Львівських святинь, часто доводиться послуговуватися інформативно бідними свідченнями, які знаходяться у спеціальних корпусних виданнях джерел чи поодиноких розвідках істориків кінця XIX – першої половини XX ст. В цьому плані, принагідно зазначимо розвідки І. Шараневича¹, Ф. Лабенського², В. Фі’оля³, І. Крип’якевича⁴ та ін.

У порівнянні зі ситуацією навколо Успенського братства⁵, джерельна база вивчення історії передміських церковних братств м. Львова періоду другої половини XVII ст., а особливо XVIII ст., – коли місто було центром крилоського

¹ Шараневич І. Прочіи братства при церквахъ (на передмѣстяхъ) города Львова, въ XVI и XVII столѣтію / И. Шараневич // Временникъ института Ставропигийского съ мѣсяцословомъ на годъ простый 1875. Львовъ, 1874. С. 148–160.

² Лабенскій Ф. Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ / Ф. Лабенскій // Оттискъ “Вѣстникъ Народного Дома”. Львовъ, 1911. С. 15.

³ Фі’оль В. Церковні братства Галицької Гр. кат. Провінції у XVIII ст. / В. Фі’оль // Богословія. Тримісячник. Львів, 1937. Т. XV. Кн. 2–3. С. 91–101; Кн. 4. С. 243–252; 1938. Т. XVI. Кн. 1. С. 31–39; Кн. 2–3. С. 137–157; Кн. 4. С. 215–232.

⁴ Крип’якевич І. Історичні проходи по Львові / І. Крип’якевич. Львів, 2009. С. 64.

⁵ Лазорак Б. Публікації документів до історії “Confraternitatis stauropigianae leopoliensis” (1848–1904) / Б. Лазорак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. 11–12. Дрогобич, 2008. С. 571–574; Його ж. Публікації документів до історії “Confraternitatis stauropigianae leopoliensis”

намісництва, – залишається маловивченою або ж невивченою взагалі. Це, зокрема, стосується братств, які діяли при церквах: Св. Миколая⁶, Св. Йоана Богослова⁷, Св. Параскеви-П'ятниці⁸, Богоявлення⁹, Воскресіння¹⁰, Св. Теодора¹¹, Св. Хреста¹² та ін. Відтак, наші уявлення про інституційне оформлення, релігійну та фінансово-господарську діяльність уніатських церковних братств у Львові, часто зводяться лише до складної локалізації церков, при яких вони існували. Як це нещодавно було у випадку пошуку місця розташування храму Різдва Пресвятої Богородиці львівським істориком-архітектором Ігорем Бокалом¹³.

Серед усіх передміських церковних братств м. Львова, одним з найменш досліджених є братство Воздвиження Чесного Хреста. У контексті ранньомодерної історії Львова найперше потребує пояснення саме посвячення цієї церкви. Найдавнішу згадку про існування у Львові культу Воздвиження Чесного Хреста знаходимо в “Хроніці міста Львова” Дениса Зубрицького. Історик зауважив факт існування на краківському передмісті Львова руської церкви з титулом Чесного Хреста, яка близько 1361 р. була перетворена на латинський костел¹⁴. На жаль, до нас не дійшло чітких відомостей про історію цієї церкви.

Згідно історичної локалізації XVI ст. Воздвиженська церква була парафіяльною святинєю Личакова (Лоншанівка, Галицьке передмістя)¹⁵ і знаходилась неподалік Кайзервальда, вище костелу Св. Антонія¹⁶. Найдавнішу згадку про існування храму в цей час вперше продатував 1529 роком львівський священник

на сторінках “Временника Ставропигийского института” // Історія релігії в Україні. Кн. 1. Львів, 2009. С. 425–438; *Його ж.* Публікації документів до історії “Confraternitatis stauroripianaе leopolitensis” від поч. XX ст. до сьогодення // Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність “Історія”. Вип. 8. Чернівці, 2009. С. 99–102.

⁶ *Мицько І.* До історії Львівських церков / І. Мицько // Львів. Історичні нариси. Львів, 1996. С. 91–92; *Кметь В.* Церква св. Миколая у Львові / В. Кметь // Оранта. Суспільно-релігійна газета. Львів, 2007. № 12. – Режим доступу: <http://oranta.lviv.ua/archives/16> [15.12.2010].

⁷ *Лабенській Ф.* Русскія церкви и братства... С. 13.

⁸ Там само. С. 10–11.

⁹ Там само. С. 14–15.

¹⁰ Там само. С. 11.

¹¹ Книга братства при церкви Св. Великомуч. Теодора Тирона вк Львовк // Вкстникъ “Народного дома”. Ч. 2. Год. 25. Львовъ, 1906. С. 37–40.

¹² *Лабенській Ф.* Русскія церкви и братства... С. 15.

¹³ *Бокало І.* Втрачені дерев’яні церкви Львова. Локалізація та реконструкція / І. Бокало // Вісник Інституту “Укрзахідпроектреставрація”. № 15. Львів, 2005. С. 22–37.

¹⁴ *Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова / Д. Зубрицький. Львів, 2006. С. 35, 38.

¹⁵ *Фелонюк А.* Передмістя Львова другої половини XVII – XVIII ст.: Адміністративно-правовий статус та соціотопографія / А. Фелонюк. Автореф. дис. [...] канд. іст. наук. 07.00.01/ Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Львів, 2009. С. 13–16; *Долинська М.* Історична топографія... С. 169, 171–173, 180.

¹⁶ *Долинська М.* Історична топографія... С. 169, 180, 181.

Ф. Лабенський¹⁷, тоді як І. Крип'якевич датує храм не раніше 1539 р.¹⁸. Проте, обидва дослідники зійшлися на думці, що наприкінці XVI ст. при церкві вже існувало братство¹⁹. Загалом І. Крип'якевич відзначив той факт, що Воздвиженська парафія у XVI ст. була однією з найбідніших у Львові і давала найменші пожертвування²⁰. Декілька вісток про діяльність церковного братства Чесного Хреста в період XVI–XVII ст. знаходимо на сторінках комплексного видання “Архив Юго-Западной России”²¹, а також у працях російської дослідниці Світлани Лукашкової²² та львівського історика Ігора Скочиляса²³.

Перші відомості про діяльність братства Чесного Хреста на початку XVIII ст. помічаємо в книзі протоколів Львівського єпископського суду в переліку 13-ти львівських братств за 1702 р., в якому під № 4 записано: “*Bractwo Czestnokreskie*”²⁴. В “Ювілейному збірнику”, присвяченому святкуванню 350-річчя Львівської Ставропігії, Андріан Копистянський опублікував документ про нараду львівських братств та духівництва, яка була скликана Варлаамом Шептицьким у 1712 р. з метою відстоювання прав греко-уніатської громади Львова на чолі з Львівським Успенським братством²⁵. В цьому джерелі знаходимо інформацію про участь у соборі братчиків Воздвиженської церкви: Константина Округлого та Івана Блащича²⁶.

Необхідним моментом дослідження історії передміських братств м. Львова є зокрема локалізація братських церков. Найдавніше зображення церкви знаходимо на малюнку 1614 р., який виконав архітектор-фортифікатор Авреліо Пассароті, і на основі якого у 1618 р. була опублікована гравюра Франсуа Го'енбер'а²⁷. Нещодавно, на підставі австрійських карт 1775 р., львівський дослідник Мирон Капраль локалізував місце розташування храму Воздвиження Чесного Хреста станом на 1772 р.²⁸. Інформацію про існування храму в той час

¹⁷ Лабенский Ф. Русские церкви и братства... С. 15.

¹⁸ Крип'якевич І. Історичні проходи... С. 64.

¹⁹ Лабенский Ф. Русские церкви и братства... С. 15; Крип'якевич І. Історичні проходи... С. 64.

²⁰ Крип'якевич І. Історичні проходи... С. 64.

²¹ Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссіею для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторкѣ (далі – АЮЗР). Ч. 1. Т. XI. Кіевъ, 1904. С. 12, 25.

²² Лукашова С. Миряне и Церковь: религиозные братства Киевской митрополии в конце XVI века / С. Лукашова. Москва, 2006. С. 306–307.

²³ Скочиляс І. Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть / І. Скочиляс. Львів, 2006. С. 95.

²⁴ Відділ рукописів та стародруків Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького (далі – НМЛ), ф. Ркл. спр. 59. арк. 44 зв.

²⁵ Копыстьянский А. Материалы, относящиеся к истории Львовского ставропигиона в 1700–1767 гг. / А. Копыстьянский // Сборник в память 350-летия Львовского ставропигиона. Ч. I. Львов, 1936. 284 с.; Його ж. Дополнения к материалам относящимся к истории Львовского ставропигиона в XVIII в. // Сборник в память 350-летия Львовского ставропигиона. Ч. II. Львов, 1937. С. 145–163.

²⁶ Там само. Ч. I. С. 27.

²⁷ Див. Зіморевич Б. Потрійний Львів: Leopolis Triplex / Б. Зіморевич. Львів, 2002.

²⁸ Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVII ст. (соціально-правові взаємини) / М. Капраль. Львів, 2003. Карта 2.

знаходимо також у списку парафій, складеному о. Дмитром Блажейовським²⁹. Відомим фактом в історіографії Львівського Воздвиженського братства є знесення храму цісарем Йосифом II у 1786 р³⁰. Про цей факт пише також сучасний львівський історик-краєзнавець Ігор Мельник³¹.

З огляду на факти, представлені в напрацюваннях дослідників історії братства та церкви Воздвиження Чесного Хреста, слід все ж таки погодитись із думкою І. Крип'якевича, що братство було одним з найбільш та найвіддаленіших (відносно до міських мурів) передміських братств м. Львова. Проте, варто зауважити, що досі нез'ясованим залишається цілий ряд питань, пов'язаних з унійною історією цього братства: 1) перехід давнього православного братства Воздвиження Чесного Хреста на унію та його інституційне оформлення; 2) внутрішня організація братства; 3) особливості релігійної та фінансово-господарської діяльності; 4) питання участі братства у догляді за храмом та ін. В цьому плані першочерговим завданням є введення до наукового обігу нових джерел різного актового призначення, які в комплексі могли б вирішити існуючу "таємничу" невизначеність наших уявлень про: 1) вплив Львівської капітули на дисциплінаризацию церковного братства Чесного Хреста; 2) особливості візитування братства; 3) судові справи братства та особливості їх вирішення в консисторському суді та ін. Невід'ємним моментом дослідження є окреслення періодизації історії Чеснохрестського братства. Принагідно зазначимо, що вперше періодизацию історії церковних братств визначив В. Фі'оль, виділивши два головних періоди: 1) 1700–1772 рр. Від часу переходу єпархії на унію до першого поділу Польщі; 2) 1772–1782³². Австрійський період історії братств (Я. Ісаєвич верхньою межею для цього періоду вважає 1788 р., коли австрійський уряд прийняв два декрети про ліквідацію церковних братств)³³.

* * *

У XVIII ст. канонічно підтвердженою основою дисциплінаризації діяльності церковних братств Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії³⁴ були постанови Замойського синоду 1720 р., які пізніше знайшли своє відображення у

²⁹ Блажейовський Д. Поважні осяги та великі втрати. Список єпархій, парафій та монастирів від Попраду по Дніпро (1768–1991) / Д. Блажейовський. Львів, 2008. С. 167.

³⁰ Крип'якевич І. Історичні проходи... С. 64.

³¹ Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості королівського столичного міста Галичини / І. Мельник. Львів, 2008. С. 306.

³² Фі'оль В. Церковні братства... Т. XV. Кн. 4. С. 3.

³³ Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. / Я. Ісаєвич. Київ, 1966. С. 45.

³⁴ Скочилас І. Адміністративно-територіальний устрій Львівської єпархії в першій половині XVIII ст.: межі єпархії, поділ на офіціалати та деканати (спроба картографування) / І. Скочилас // Картографія та історія України. Львів–Київ–Нью-Йорк, 2000. С. 149–169; Encyklopedia katolicka / Redaktor naczelny ks. dr. Eugeniusz Ziemann. Т. 11. Lublin, 2006. S. 258–270; Сецинский Е. Приходы и церкви Подольской Епархии / Е. Сецинский. Біла Церква, 2009. С. 5–882; Головацкий Я.

ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВИНСЬКОГО 1777 РОКУ ДЛЯ БРАТСТВА ЧЕСНОГО ХРЕСТА

“конституціях” епархіальних соборів³⁵. Йдеться зокрема про ряд постанов, які повинні були пристосувати братства, як церковні інституції Унійної Церкви до нових обставин доби³⁶. Скажімо львівський єпископ, який очолював церковну владу у Львівській капітулі, і на нього покладалась опіка над мирянами всієї епархії, зобов’язувався “повчати собі підпорядкованих і заохочувати їх дотримуватись церковної дисципліни”³⁷, а також “відновлювати церковну дисципліну, очищувати та виправляти звичаї, добрих заохочувати нагородами, а поганих угамовувати покараннями”³⁸. Зі свого боку, братства підлягали обов’язковому періодичному контролю з боку єпископа, не зважаючи на те, що: “[...] вони є суто світськими чи заснованими при церквах монаших чинів, а якщо їх діяльність пов’язана з добродесними справами, тобто з тими, що зрештою стосуються (опіки) шпиталів та інших місць, мислимих для єпископської візитації – повинні бути візитовані”³⁹. Таким чином, мирянські організації (братства) з цього часу ставали підзвітними уніатській церковній владі, яка в межах Львівсько-Галицько-Кам’янецької епархії була зосереджена в руках львівського єпископа.

Процес реорганізації церковних братств у XVIII ст. в основному залежав від зусиль, які до нього прикладали такі львівські владика, як Йосиф Шумлянський (1667–1708 рр.)⁴⁰, Атанасій Шептицький (1715–1746 рр.)⁴¹ та Онуфрій Шумлянський (1746–1749 рр.)⁴². Поміж них найбільш докорінного характеру

Львовская русская епархія за сто лѣтъ назадъ. Описанія въ донесеніи, поданномъ, єпископомъ львовскимъ, луцкимъ и каменецкимъ, въ 1761 году / Я. Головацкий // ПЕВ, н. о. Каменець-Подольській, 1865. № 3. С. 102–111; № 4. С. 163–177; Учрежденіе Львовской, Галицкой и Каменець-Подольской епископії въ 16 вѣкѣ // ПЕВ, н. о. Каменець-Подольській, 1865. № 1. С. 8–11.

³⁵ *Скочиляс І.* Програма реформ у Львівській епархії в післязамойський період: візитаційні інструкції Атанасія (Шептицького) 1732 та 1739 років / І. Скочиляс // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. Львів, 2000. С. 351–371; *Його ж.* Собори Львівської епархії... С. 44–45, 106–107, 289, 343, 359, 369.

³⁶ *Скочиляс І.* Собори Львівської епархії... С. IV.

³⁷ Провінційний синод у Замості 1720 року Божого. Постанови. Івано-Франківськ, 2006. С. 202–203.

³⁸ Там само. С. 208–209.

³⁹ Там само. С. 212–213.

⁴⁰ *Назарко І.* Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1590–1960) / І. Назарко. Торонто, 1962. С. 65, 66, 70, 75, 90, 151, 152; *Хаварівський У.* Герби Львівських владик в Унії з Римом (1667–2007) / У. Хаварівський. Тернопіль, 2008. С. 9–12; *Лужницький Г.* Українська Церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української церкви / Г. Лужницький. Львів, 2008. С. 373.

⁴¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України, ф. 18. спр. 151. арк. 1; спр. 148. арк. 1; *Лобатынский С.* О св. антиминосхъ канца XVII, XVIII и начала XIX столѣтій, представленныхъ церковей Подольской епархії и хранящихся при крестовой архіерейской церкви / С. Лобатынский // ПЕВ, н. о. Каменець-Подольській, 1888. № 24. С. 583–593; *Назарко І.* Київські і Галицькі митрополити... С. 82, 87, 89–95, 97, 109, 111, 153, 154, 220, 222–240, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 251, 253; *Хаварівський У.* Герби Львівських владик... С. 17–21; *Лужницький Г.* Українська Церква між Сходом і Заходом... С. 383–384.

⁴² *Хаварівський У.* Герби Львівських владик... С. 22; *Фі’оль В.* Церковні братства... Т. XV. Кн. 4. С. 246.

набули реформаційні ідеї А. Шептицького, які поступово впроваджувались єпископом у життя церковних братств, в першу чергу тих, які знаходились в безпосередній близькості до львівської катедри.

Після своєї участі в Замоїському соборі 1720 р. Атанасій Шептицький розпочав реалізовувати програму реформ Львівської єпархії, які передбачали створення в її межах дієвого механізму впровадження, як нових постанов, так і пізніших “конституцій” єпархіальних соборів у церковну практику⁴³. Саме в цей час текстологічних змін зазнали тексти братських артикулів (статутів), відповідно до яких змінились вимоги до ведення братських рахунків, інвентаризації церковного майна та ін. Найбільш повно реформаційні ідеї єпископа А. Шептицького щодо “очищення” текстів братських артикулів, окреслив Володимир Фі’оль: “Найважливіше його рішення це привернення священникові головного й провідного становища в братстві, відповідного до теперішніх вимог духовного провідника у релігійній організації. У цей спосіб [єпископ] очищує братські статuti від рештків усяких неправильних і противних релігійній установі постанов, що могли б звести її на манівці, коли нема належного надзору”⁴⁴. Зазначимо, що в цей час у єпархії наявно залишалася ситуація, при якій церковні братства користувалися статутами (грамоти, книги-статuti), підписаними православними єпископами ще в XVII ст. і які зберігали у своїх текстах православні штампи чи можливі антиуніатські “підтексти”⁴⁵. Першим прикладом цього є ситуація, яка виникла навколо статуту Львівського Успенського братства. Спеціальна комісія, призначена папським нунцієм Вінсентом Сантіні для візитації установ Ставропігійного братства 6 липня 1725 р., постановила, що члени комісії не знайшли у братства жодних статутів, а тому, на їхнє переконання, Ставропігію не можна було вважати братством⁴⁶. Причому, права і привілеї, які їй належали і зберігались у братській скрині, були отримані від православних патріархів і суперечили владі місцевого львівського уніатського єпископа. В принципі така перевірка документації Успенського братства у 1725 р. відповідала постановам Львівської консисторії 1724 р., коли для братства було укладено спеціальний перелік документів, які підлягали звітуванню⁴⁷. Загалом, на думку В. Фі’оля, навіть після переходу до унії церковні братства “ще довгі роки покутували дух православ’я”⁴⁸.

⁴³ *Скочилася І.* Програма реформ... С. 247–371; *Його ж.* Собори Львівської єпархії... С. 44–45, 106–107, 289, 343, 359, 369.

⁴⁴ *Фі’оль В.* Церковні братства... Т. XV. Кн. 4. С. 247.

⁴⁵ НМЛ, ф. Ркк. спр. 128. арк. 1, 11 зв., 12, 13.

⁴⁶ *Гуцуляк Л.-Д.* Божественна літургія Йоана Золотустого в Київській митрополії після унії з Римом (період 1596–1839) / Л.-Д. Гуцуляк. Львів, 2003. С. 104–105; *Welykyj A.* Litterae Episcoporum Historiam Ucrainae illustrantia (1600–1740) / A. Welykyj. Т. 5. Rome, 1981. S. 269–315.

⁴⁷ *Киричук О.* Перехід Львівського Ставропігійного братства під юрисдикцію Св. Апостольського престолу (за матеріалами ЦДІА України у Львові) / О. Киричук // Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні. Доповіді та повідомлення наукової конференції 4–5 квітня 1996 року. Львів, 1996. С. 98–99.

⁴⁸ *Фі’оль В.* Церковні братства... Т. XV. Кн. 4. С. 250.

ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВИНСЬКОГО 1777 РОКУ ДЛЯ БРАТСТВА ЧЕСНОГО ХРЕСТА

Таким чином, починаючи з 30-х рр. XVIII ст., першочерговим завданням на шляху реорганізації братств було ствердження єпископом А. Шептицьким братських статутів унійного змісту⁴⁹. Нові статuti були головним правовим документом, який узаконював інституційне оформлення церковних братств у рамках внутрішньо-парафіяльної організації мирян Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії. Братський статут був призначений виконувати роль постійного інформаційного джерела для учасників братства, ознайомившись з артикулами якого, кожний братчик міг зрозуміти: 1) як повинна організуватися колегіальна влада в братстві чи, скажімо, як вона повинна співвідноситися з владою парафіяльного священика; 2) які функції повинно виконувати братство, аби задовольняти потреби мирян парафії; 3) що братство може і, навпаки, – не може виконувати в різних конкретних ситуаціях та випадках (не правові позички грошей, наклеп та ін.); 4) які існують визначені процедури контролю за прийняттям і реалізацією рішень чи постанов братського зібрання, духовних судів, волі єпископа та ін. В цілому статут забезпечував найбільш оптимальний механізм дієвості братства як особливої замкнутої інституції в межах усього парафіяльного середовища з характерними для братств унійного часу релігійною та фінансово-господарською формами діяльності. Маючи “на руках” статут, братство визнавалось, з боку греко-уніатської церковної влади, цілком легітимною та водночас підконтрольною духовній владі мирянською організацією (чого не можна сказати про братства православного періоду історії Львівської єпархії, коли братства могли користуватись ставропігійними принципами незалежності відносно духовної влади⁵⁰).

Не можна не помітити того, що поряд із виправленням текстів братських артикулів, відбулось регламентування умов та порядків інвентаризації церковного майна, що зрештою відповідало Замоїським постановам 1720 р⁵¹. Якщо в XVI – XVII ст. братства могли вільно оперувати церковними речами, часто надаючи їх у позичкове користування іншим духовним чи світським особам, як це завжди

⁴⁹ НМЛ, ф. Ркк. спр. 91. арк. 1–13; спр. 94. арк. 1–4 зв.; спр. 128. арк. 1–12 зв.; спр. 177. арк. 1–17; спр. 244. арк. 8; спр. 1745. арк. 1–4; ф. Рк. спр. 357. арк. 1–5 зв.; спр. 505. арк. 1–7; спр. 532. арк. 1–17 зв.; спр. 655. арк. 1–5; спр. 845. арк. 8–11 зв.; спр. 873. арк. 2–6 зв.; ф. Ркл. спр. 68. арк. 2–5; спр. 83. арк. 1–5; спр. 84. арк. 5–9 зв.; спр. 1124. арк. 1–5 зв.; спр. 1215. 4 арк.; спр. 1524. арк. 2–5 зв.; *Лотоцкий Ю.* Правила для православного братства, учрежденного 1736 года при Петропавловской церкви въ г. Камень Подольскомъ / Ю. Лотоцкий // ПЕВ. н. о. Камень-Подольскій, 1863. № 11. С. 435–441; *Синицкий Д.* Каменьскій Свято-Троицкій первоклассный монастырь / Д. Синицкий // ПЕВ. н. о. Камень-Подольскій, 1868. № 21. С. 687–691.

⁵⁰ *Тимошенко Л.* Ставропігія церковних братств у контексті Берестейської унії. Історіографічний аспект / Л. Тимошенко // *Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Зб. наук. праць. Львів, 2006–2007. С. 250–267.

⁵¹ Провінційний синод у Замості... С. 245, 247, 281.

було у випадку Львівського Ставропігійного братства⁵², то у XVIII ст. головна роль у цьому процесі покладалась на місцевого пароха. З прийняттям згаданих синодальних постанов змінився відповідно і підхід до формування інвентарної документації, яка до середини 70-х рр. XVIII ст. у церковнопарафіяльній практиці Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії поступово набула уніфікованих рис⁵³. Згідно 13-го титулу постанов Замоїського синоду: “Церковне начиння, необхідне до Святих Служб, завжди повинно було бути у наявності, не поламаним і чистим, – про це нехай пильно подбають декани і візитатори; в іншому випадку, парохі притягуватимуться до відповідальності перед ординарієм. Кожен єпископ у своїй дієцезії повинен наказати парохам приготувати список церковного інвентаря у двох копіях, із яких один список зберігатиметься у церкві, а другий – у єпископській канцелярії”⁵⁴. Тобто інвентарні акти в цей час перетворились на об’єкт підзвітності парафіяльних священиків та церковних братств стосовно Львівської капітули.

Основним практичним важелем впливу на процес дисциплінаризації братств були генеральні візитації, які з кін. 30-х рр. XVIII ст. будувались виключно на інструкціях Атанасія Шептицького⁵⁵. Наприклад, у § 2 візитаційної інструкції від 1739 р. єпископ зобов’язав візитатора звертати увагу на діяльність церковних інституцій (братств), які діяли в межах візитованої парафії: “у випадку, якщо є якесь братство, то після з’ясування, чи воно [існує] за згодою і дозволом [церковної влади], чи без цього, необхідно перейти до розпитування, за рахунок чого існує, які має прибутки та на які потреби їх використовує”⁵⁶. Іншими словами, візитатори повинні були цікавитись наявністю статутів, у відповідності до яких перевірялось ведення фінансових справ у братстві⁵⁷. Серед братської документації, братські статuti першими подавались на огляд візитаторам, як це було, зокрема, під час візитацій церкви в с. Запитів Мойсеєм Богачевським у

⁵² *Ісаєвич Я.* Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI–XVIII ст. / Я. Ісаєвич. Київ, 1972. С. 29–31; *Шустова Ю.* Книга контрактів с печатниками Львовской братской типографии (1680–1757) / Ю. Шустова // Книга и мировая цивилизация: Материалы XI международной научной конференции по проблемам книговедения. Т. 2. Москва, 2004. С. 100–105; *Кметь В.* Інвентарі Успенської та Святооунфрїївської монастирської церков у Львові 1579 р. / В. Кметь // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2000. Вип. 35–36. С. 494–510; АЮЗР. Ч. 1. Т. XI. Киев, 1904. С. 145–178; *Лазорак Б.* Публікації документів до історії “Confraternitatis stauropigianaе leopoliensis” (1848–1904)... С. 581, 586, 589, 592–593, 596; *його ж.* Публікації документів до історії “Confraternitatis stauropigianaе leopoliensis” від поч. XX ст. до сьогодення... С. 99–100; *Шустова Ю.* Документи Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586–1788): Источниковедческое исследование / Ю. Шустова. Москва, 2009. С. 333–403.

⁵³ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів, Ф. 3. Спр. 314. арк. 2 зв., 4, 5 зв., 7 зв., 9 зв., 11, 12 зв., 15 зв., 17 зв., 34, 36, 40, 44 зв., 49 зв., 51 зв., 53 зв.

⁵⁴ Провінційний синод у Замості... С. 245.

⁵⁵ *Скочиляс І.* Програма реформ... С. 347–371.

⁵⁶ Там само. С. 369.

⁵⁷ Там само. С. 359.

ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВИНСЬКОГО 1777 РОКУ ДЛЯ БРАТСТВА ЧЕСНОГО ХРЕСТА

1744 р. та Миколою Шадурським у 1763 р.⁵⁸. В цьому плані варто підкреслити, що, згідно з постановами Замойського синоду 1720 р., перший пункт щодо візитації церковних братств вимагав запитати: “Чи братства мирян є законноутворені і мають статuti, апробовані апостольською або єпископською владою?”⁵⁹. Відтак, в процесі складання протоколу візитації, візитатор змушений був скріплювати своїм підписом акт вивірки конкретного документа, в даному випадку і братських статутів⁶⁰.

Складовою частиною візитаційної інструкції А. Шептицького 1739 р. був підсумковий розділ візитаційних протоколів – реформаційний декрет, який підсумовував результати візитації парафіяльної церкви та братства зокрема⁶¹. Часто у XVIII ст. подібні декрети, видані візитатором (або офіціалом єпископа) для церковного братства, були по суті доповненням до статуту, яким братство в наступному послуговувалось для ефективного здійснення своїх релігійної та фінансово-господарської діяльності. Поява реформаційного декрету пов’язувалась, в першу чергу, з недотриманням братчиками братських артикулів, що означало порушення правового поля діяльності братства загалом. Щодо братств декрет фіксував лише ті факти порушень членами братства та парохом, які стосувалися норм канонічного права, а також тих норм, які були закладені в текстах братських артикулів. Володимир Фі’оль вважав, що саме в актах візитацій “[...] пороблено не раз дуже влучні зауваги, що кидають багато світла на недомогання та браки серед проводу та загалу членів братства”⁶². Постанови реформаційного декрету сприяли подальшому застосуванню братських артикулів, забезпечуючи при цьому визначальний метод їх дотримання або забезпечуючи їх подальше вдосконалення на практиці. На думку І. Скоциляса, реформаційний декрет, який був упроваджений А. Шептицьким до візитаційної інструкції, отримав юридичну силу, ставши згодом правочинним навіть для світської влади⁶³. Копія такого декрету, з відповідним підписом і печаткою єпископа чи офіціала, повинна була залишатись в братському архіві (за виготовлення такого документу священник повинен був заплатити не більше 4 флоринів)⁶⁴. Таким чином, починаючи з кін. 30-х рр. XVIII ст. протокол візитації братств разом із кінцевим реформаційним декретом укладались відповідно до трьох головних пунктів: 1) наявність статуту; 2) книги реєстру прибутку та витрат; 3) характер діяльності братства (утримання школи, шпиталів та ін.)⁶⁵.

⁵⁸ НМЛ, ф. Ркл. спр. 17. арк. 182; спр. 21. арк. 449–449 зв.

⁵⁹ Провінційний синод у Замості... С. 291.

⁶⁰ НМЛ, ф. Ркл. спр. 23. арк. 448; ф. Ркк. спр. 177. арк. 17; *Скоциляс І.* Генеральна візитація Львівської єпархії 1726–1733 років: зміст та структура опису // *Україна в минулому*. Вип. 9. Київ–Львів, 1996. С. 191–192.

⁶¹ *Скоциляс І.* Програма реформ у Львівській єпархії... С. 360.

⁶² *Фі’оль В.* Церковні братства... Т. XV. 1937. Кн. 4. С. 99.

⁶³ *Скоциляс І.* Програма реформ у Львівській єпархії... С. 360.

⁶⁴ Там само. С. 360, 370.

⁶⁵ Там само. С. 360.

Зауважимо, що одразу після генеральної візитації 1744 р., проведеної львівським офіціалом Мойсеєм Богачевським, єпископ Атанасій Шептицький видав для львівських братств “*Decretum reformationis Leopoliensis*”⁶⁶ (1744 р.), який був наступним серйозним кроком на шляху до їхньої реорганізації. Виявивши в ході візитації, а згодом перерахувавши в єпископському декреті чималу кількість грубих порушень в братській документації та організації назагал, церковна влада вперше зобов’язала братчиків усіх 11-ти передміських братств Львова (зокрема тих, хто щойно вступав у братство) протягом 2-х місяців “зложити ісповідання віри”⁶⁷ за уніатською традицією. Братчики, які не виконали постанов цього декрету, не мали законних підстав перебувати в братстві. Очевидно, під загрозою розпуску, братства одразу розпочали впорядковувати свою документацію. Так, у 1744 р. з’явилися два списки документів братської церкви Богоявлення у Львові “*Summariusz papierow dokumentow, przywilejow, zapisow cerkwi S. Bohoiawlecskiej Lwowskiej*”⁶⁸. Один із цих звітів містив, навіть, опис інвентаря “вбогого” будинку, який знаходився біля парафіяльного цвинтаря і перебував у власності братства⁶⁹. Зауважимо, що вже через 3 роки (у 1747 р.) братство Богоявлення передало цей будинок в оренду⁷⁰. На нашу думку, братство, тим самим позбавило себе, на якийсь час, зайвих клопотів у провадженні обов’язкової інвентаризаційної документації, більше того до братської скрині почали надходити додаткові прибутки. Однак, з іншого боку, навіть ці грошові надходження регламентувалися 13-м титулом Замойського синоду⁷¹.

Попри впорядкування інституціональної (братські статuti, королівські привілеї) та фінансово-господарської документації, “*Decretum reformationis Leopoliensis*” 1744 р. унормовував практичні сторони життя львівських братств. Скажімо, керівна роль у зберіганні грошей покладалась виключно на старшого братчика (сеньйора братства), а розподіл цих грошей повинен був керуватися колегіальним рішенням всього братства⁷². Гроші необхідно було зберігати поряд з іншими цінними речами та документами у братській скрині, безпека якої мала контролюватись 2-ма або 3-ма відмінними замками, ключі від яких повинні були знаходитись в руках різних братчиків.

Декрет 1744 р. визначив також норми грошових відносин між братством та священником. Згідно декрету, передміські братства Львова, в яких баланс між прибутком та витратами становив певний надлишок, зобов’язувались надавати священнику додаткову грошову плату. В. Фі’оль дослідив, що в наступному ця постанова декрету сумлінно виконувалась братствами⁷³. Наприклад, в книзі

⁶⁶ НМЛ, ф. Ркл. спр. 123. арк. 6–10

⁶⁷ Фі’оль В. Церковні братства... Т. XV. Кн. 4. С. 247, 250.

⁶⁸ НМЛ, ф. Ркл. спр. 1125. арк. 1–53.

⁶⁹ Там само. Спр. 1140. Арк. 1–7 зв.

⁷⁰ Там само. Спр. 1141. арк. 1.

⁷¹ Провінційний синод у Замості... С. 247.

⁷² Фі’оль В. Церковні братства... Т. XVI. № 2–3. С. 141.

ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВИНСЬКОГО 1777 РОКУ ДЛЯ БРАТСТВА ЧЕСНОГО ХРЕСТА

реєстрів прибутків та витрат братства Благовіщення у Львові, у часі керівництва старших братчиків Теодора Дітинковського та Андрія Ступницького під 1744 р. записано: “*Duchownemu, co dekret przykazai Ich M[os]c Metropolita zi[oty]ch 30, na to daiem 15 zi[oty]ch*”⁷⁴. Разом із артикулами братських статутів⁷⁵, декрет А. Шептицького остаточно забезпечив пароху провідне місце у братстві, закріпивши за ним ряд особливих повноважень: постійну участь в засіданнях братства, голосування у виборах старших братчиків, а звідси також право першим приймати присягу від тих, хто вступає на місце старшого, чи вперше приймається до братства⁷⁶. На думку В. Фі’оля: “Згідно з духом “*Decretum reformationis Leopoliensis*” братські священники – душпастирі мали сильний вплив на братські справи”⁷⁷. Для ведення братських справ, декрет зобов’язав кожне братство постійно утримувати три види фіксальних книг⁷⁸: 1) книгу реєстру “недвижимих і движимих дібр” з відповідними інвентарними описами; 2) книгу протоколів засідання, з обов’язковим веденням реєстру членів братства; 3) книгу реєстру прибутку та витрат братства.

Постанови єпископського декрету 1744 р. вплинули також і на харитативну діяльність церковних братств Львова. Зважаючи на скромний “бурсацький харч”, єпископ зобов’язав Львівське Успенське братство подбати про додаткові витрати, з метою покращення умов для утримання та навчання учнів. Відтак, у церкві повинна була знаходитись додаткова “одна пушка на видатки бурси [...]”, друга частина грошей надходила у розмірі 1/3 “від подзвонного та з інших оплат”⁷⁹. Декрет 1744 р. визначив, також умови виборів шкільного бакалавра та визначив норму оплати його праці, яка не повинна була перевищувати 1/3 церковних доходів.

Таким чином, у період з часу прийняття постанов Замойського синоду 1720 р. до періоду видання останніх візитаційних інструкцій та реформаційних декретів Атанасія Шептицького у 1730-х та 1740-х рр., дисциплінарне поле діяльності уніатських церковних братств набуло визначених рис, і фактично до 1788 р. контролювалось за допомогою періодичних візитацій.

⁷³ Фі’оль В. Церковні братства... Т. XVI. № 4. С. 220.

⁷⁴ НМЛ, ф. Ркл., спр. 124, арк. 1–6 зв.

⁷⁵ НМЛ, ф. Ркл., спр. 357, арк. 7; ф. Ркл., спр. 177, арк. 8, 16–17.

⁷⁶ Фі’оль В. Церковні братства... Т. XVI. № 2–3. С. 138–139.

⁷⁷ Там само. С. 142.

⁷⁸ Там само. С. 140–141.

⁷⁹ Фі’оль В. Церковні братства... Т. XV. Кн. 4. С. 224.

* * *

Діяльність львівського офіціала Антонія Левинського в церковній адміністрації Львівської капітули є маловивченою в історіографії⁸⁰, особливо це стосується його участі в правовому контролі за діяльністю церковних братств. Слід зауважити, що А. Левинський здавна був ознайомлений з реформами, проведеними у 30–40-х рр. XVIII ст. єпископом А. Шептицьким. Наприклад, у 1744 р., будучи писарем Львівської генеральної консисторії, А. Левинський уклав один із найважливіших збірників єпархіальних соборів періоду владцтва А. Шептицького, які так чи інакше торкалися життя мирян у парафіях⁸¹. У 1750 р. в Перегінському А. Левинський брав безпосередню участь в генеральному деканському соборі покликаному розробити нову конституцію, а в 1754 р. в соборі, який відбувся в Крилосі⁸². Очевидно, саме за цей час А. Левинський осягнув всі необхідні синодальні приписи, які регулювали життя мирян у церковному братстві. Назагал, А. Левинський дбав про належну організацію братств. Підтвердженням цьому може, зокрема, слугувати той факт, що офіціал зафундував для бібліотечних фондів Ставропігії власну бібліотеку, з умовою, допоки “його життя, буде мати вступ до братської бібліотеки”⁸³.

Нещодавно у фонді відділу рукописів та стародруків Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького було віднайдено книгу, яка містила ряд різнотипових актових документів до історії Львівського Чеснохреського братства періоду 60–80-х рр. XVIII ст. Справа зберігається під № 1124⁸⁴ у фонді кириличні/латинські рукописи. З незрозумілих нам причин, справа отримала назву, за рахунок заголовка першого документу вміщеного в неї: “Статут братства Чесного Хреста у Львові”⁸⁵, незважаючи на те, що поряд із статутом у ній міститься декілька документів іншого типу. Відтак, справа має наступну структуру: 1) Статут братства Чесного Хреста стверджений Леоном Шептицьким у 1762 р. (“Оуставы сієсть артїкгли братскіє”, стародрук). Цікавим є сам факт наявності оригіналу уніатського статуту, ствердженого за 24 роки до знищення храму у 1786 р., а відтак припинення діяльності братства. Загалом зміст статуту вказує на унійний статус братства Чесного Хреста у Львові. Однак, для з’ясування

⁸⁰ Див. згадки про нього: *Кметь В.* Львівська єпархія у XVI – на початку XVII століття / В. Кметь. Автореф. дис. [...] канд. іст. наук. 07.00.01/ Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2001. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/16503.html> [17.10.2010]; *Скочиляс І.* Протоколи генеральних візитацій Львівсько-Галицько-Кам’янецької єпархії XVIII століття у фондах ЦДАЛ України / І. Скочиляс // *Архів України.* № 4–6. Київ, 2004. С. 135; *Кметь В.* Желиборські / В. Кметь // *Енциклопедія Львова Т. 2.* / За ред. А. Козицького. Львів, 2008. С. 313.

⁸¹ *Скочиляс І.* Собори Львівської єпархії... С. 39, 46

⁸² Там само. С. 276

⁸³ *Фі’оль В.* Церковні братства... Т. XVI. № 4. С. 228.

⁸⁴ НМЛ, ф. Ркл. спр. 1124. арк. 1–32 зв.

⁸⁵ Там само. Арк. 1–4 зв.

ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВИНСЬКОГО 1777 РОКУ ДЛЯ БРАТСТВА ЧЕСНОГО ХРЕСТА

особливостей виконання братчиками братських артикулів на практиці необхідно провести спеціальне дослідження із залученням різних типів документів (наприклад, книг духовного єпископського суду). Наступна група джерел приєднана до братського статуту штучно. Серед них, зокрема: 1) декрет львівського офіціала Антонія Левинського для братства Чесного Хреста у Львові від 18 травня 1777 р. (публікується нижче⁸⁶); 2) інвентар богослужбових речей церкви Чесного Хреста записаний 26 травня 1777 р.⁸⁷; 3) протокол засідання братства від 7 квітня 1779 р.⁸⁸ про обрання старших братчиків (на засіданні присутнім був делегований (?) суддя Ян Горбачевський; засідання відбувалось поблизу церкви Чесного Хреста в будинку орендованому Йосифом Добровольським; під час засідання було заслухано фінансовий звіт попередніх старших братчиків Антонія Шпунта та Стефана Подсадецького); 4) протокол засідання братства від 10 травня 1780 р. про переобрання старших братчиків⁸⁹; 5) протокол засідання братства від 2 травня 1781 р. про переобрання старших братчиків⁹⁰; 6) Протоколи розпоряджень єпископів за 1787–1792 рр., укладені у формі реєстрів⁹¹.

Декрет львівського офіціала Антонія Левинського посідає особливе місце серед перелічених вище документів, оскільки засвідчує адміністративно-правову активність Львівської капітули в регулюванні дисциплінарного поля діяльності братства Чесного Хреста у період кін. 70-х рр. XVIII ст., тобто в час перебування міста під юрисдикцією Австрійської адміністрації.

В декреті зазначено, що братство Чесного Хреста знаходилося у “занедбаному стані”. Перш за все, А. Левинський звернув увагу на порушення у веденні книги прибутку та витрат. Офіціал відзначив, що у ці реєстри в період від 1750 р. по 1770 рр. не вписувались конкретні дні та місяці грошових надходжень. Відтак, за 21 рік ведення братчиками рахунків, при яких дохід становив 175 зл. 14 гр. та 1 шел., а видатки 546 зл. 16 гр. та 2 шел. утворилася грошова різниця у сумі 371 зл. 2 гр. та 1 шел., про об’рунтування якої ніде не вказувалось. Такі грошові розбіжності Антоній Левинський закономірно назвав безправними, і відповідно до інших очевидних недоліків в організації братства, видав ряд постанов:

1) Основна провина за безладдя у братстві покладалась на парафіяльного священика, через недбальство якого, на думку офіціала, у братстві перебувала лише невелика частина мирян здатних до церковної організації. У зв’язку із чим А. Левинський постановив, що якщо в майбутньому хтось із мирян захоче вступити до старшого братства Чесного Хреста та сестринського братства

⁸⁶ НМЛ, ф. Ркл. спр. 1124, арк. 5–5 зв.

⁸⁷ Там само. Арк. 6–7 зв.

⁸⁸ Там само. Арк. 8.

⁸⁹ Там само. Арк. 8 зв.

⁹⁰ Там само. Арк. 8 зв.–9.

⁹¹ Там само. Арк. 10–33.

спомину болів Пречистої Діви Марії, повинні будуть пройти всі необхідні “Св. Таїнства”, а після них записатися до братського реєстру. В цьому плані офіціал закликав дотримуватись виключно статуту братства ствердженого єпископом Левом Шептицьким у 1726 р.

2) Друга постанова А. Левинського зобов’язала членів братства, на чолі з парохом, обов’язково зачитувати артикули братського статуту на щорічних елекціях (засідання присвячені виборам старших) старших братчиків, які повинні були відбуватись “по Воскресіи Х[ре]с[тово]мь”.

3) Третьою декретною постановою офіціала, братство зобов’язувалося виправити ситуацію з прогалинами в реєстрі прибутків та витрат. Відтак, у разі надходжень прибутку, чи в разі якихось видатків братство повинно було вписувати поряд із роком, день та місяць. Крім того, кожної неділі старший братчик, після богослужіння повинен був скласти фінансовий звіт перед священником, вказуючи: “*ktorego dnia co zakłed wzioi y ktorego dnia co na co wydał*”. У кінці кожного року, безпосередньо перед елекцією старших братчиків, братство повинно було розглянути річні рахунки. Ця постанова унеможливила халатність та можливі грошові махінації у діяльності старших братчиків.

4) Покликаючись на 2-й артикул статуту братства 1762 р., А. Левинський дозволив братчикам, вразі об’єктивних на це причин, переносити час своїх засідань, однак в наступному їх проводити принаймні раз у квартал.

5) На основі 6-го артикулу братського статуту офіціал визначив час проведення засідань у старшому та молодшому братствах. Засідання старшого повинно було відбуватись у провідну Неділю, а молодшого сестринського у третій день Зелених Свят, а бо ж в наступну після цих свят неділю. Причому у вибори старших у сестринському братстві повинні були відбуватись у відповідності зі статутом старшого братства, зокрема артикулом № 6⁹².

6) Сестринське братство зобов’язувалося утримувати окрему скриньку, для зберігання власних прибутків, на зразок тієї якою, користувалося старше братство.

Таким чином, з декрету Антонія Левинського дізнаємося про існування при церкві Чесного Хреста двох мирянських братств: старшого та сестринського, названого в честь свята спомину страждань Пречистої Діви Марії.

Очевидно, виданню декрету А. Левинським повинна була передувати відповідна візитація, в ході якої були виявлені перераховані в декреті порушення в діяльності братства. Однак враховуючи той факт, що до нашого часу акти генеральних візитацій львівських церков не збереглися (окрім декількох протоколів за 1743–1744 рр.⁹³), дане твердження залишається тільки припущенням. Натомість, достовірним є вплив цих декретних постанов на діяльність старшого братства Чесного Хреста в подальшому. Відомо, що через

⁹² НМЛ, ф. Ркл. спр. 1124, арк. 3 зв.

⁹³ *Скочиляс І.* Генеральні візитації Київської унійної митрополії... С. 163.

ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВИНСЬКОГО 1777 РОКУ ДЛЯ БРАТСТВА ЧЕСНОГО ХРЕСТА

8 днів (26 травня 1777 р.) після ствердження декрету Антонієм Левинським, один із братчиків склав інвентар богослужбових речей церкви Чесного Хреста⁹⁴, що свідчило про впорядкування внутрішньої документації в братстві. Зазначимо, що цей інвентар виглядає досить бідно: а) перелік срібних речей з 15 пунктів, серед яких останні два – датовані 1778 р. та 1780 р., коли були відповідно внесені до церковного інвентаря 2 цинкових ліхтарики і таця (тобто речі були вписані пізніше); б) перелік священничого богослужбового одягу (5 комплектів – “*apparaty*”, фелони – 2, матерія для фелону – 1, палок – 9, нарукавників – 3 пари); в) церковні покривала; г) перелік богослужбових книг: Євангеліє – оправлена червоним оксамитом, прикрашена 3-ма срібними бляшками, 4-ма срібними пуклями; Євангеліє денне, а також “Трифологійон”, “Октоїх”, “Тріодь Пісна” і “Тріодь Цвітна”, “Апостол”, “Часослов”, “Псалтир”, “Требник”, “Служебники” – 1 новий, 2 старих; д) дзвони: на дзвіниці – 3, пристольних – 3.

Більш конкретним свідченням про виконання братством декретних постанов Антонія Левинського є протоколи засідання старшого братства за 1779, 1780 та 1781 рр.⁹⁵, коли старші братчики перед своїм переобранням представляли на огляд братству і парафіяльному священнику докладний звіт про річні прибутки та витрати. Очевидно, саме тому деякі братчики переобирались на черговий термін⁹⁶.

* * *

Формулярові цього декрету властива класична актова структура: вступний протокол, основний текст (контекст) і кінцевий протокол (есхатокол)⁹⁷. Джерело вперше вводиться до наукового обігу*.

⁹⁴ НМЛ, ф. Ркл. спр. 1124. арк. 5–5 зв.

⁹⁵ Там само. арк. 8–9.

⁹⁶ Там само.

⁹⁷ *Макарчук С.* Писемні джерела з історії України: Курс лекцій / С. Макарчук. Львів, 1999. С. 69; *Вінниченко О.* Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII ст. (спроба дипломатичного аналізу) / О. Вінниченко // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. 11–12. Дрогобич, 2008. С. 527–555.

* *Рукописний польськомовний текст інвентаря публікується згідно з прийнятими археографічними правилами зі збереженням мовних особливостей тексту оригіналу. Пунктуація, вживання великої літери дається відповідно до норм сучасного правопису, скорочення розкрито у квадратних дужках. Вставні кириличні слова відтворено згідно з правописом оригіналу, при цьому нарядкові знаки позначено курсивом, а титли та паєрики розкрито у квадратних дужках.*

ДОКУМЕНТ

1777 р., травня 18.*¹ Львів –

ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВИНСЬКОГО
БРАТСТВУ ПРИ ЦЕРКВІ ЧЕСНОГО ХРЕСТА У ЛЬВОВІ

[арк. 5] Antoni Lewinski proboszcz katedralny y official generalny lwowski

Zważywszy wielki nieporząddek bractwa cerkwi Podwyższenia Ś[więtego] Krzyża*² przedmieyskiej lwowskiej, y registra jak przychodow, iako y rozchodow bardzo nieporządnie, y wiążnie iak na ramіж od roku 1750 do roku 1770 inclusive bez daty dnia y miesińca pisane. Co niemaїno suspіcyk cerkiewney szkody szyni[li], ile gdy przez te lat 21 pokazano percepty*³ tylko na zi[otych] pol[skich] 175, groszy 14 y szel[ng]*⁴ ieden, a expensy*⁵ na zi[otych] [polskich] 546, gro[szy] 16, szel[ngy] 2, y tey superaty nicht z kassy cerkiewney niepominai sik. Takowemu wіck bezprawiu y nieporządtkowi na przyszie potomne czasu zapobiegaińc postanawiam.

1-mo. Іe dla niedbalstwa y niedozoru прієшого J[ego] M[os]ci x[ндz]a parocha Ś[więtego] Krzyżkiego, nie tylko ziy porząddek wprowadzony, ale nawet y same bractwo rozlazio sik, y tylko kilku parochian tamecznych bogoboynych, iakie mogno Хр[е]ста ради koio cerkwi po smierci [...] staranie maiно. Prieto lepszy w tey swіnetniey pacskiej porząddek chcńc na przyszie czasy uczyniż y wprowadniż, wczesnie o[...]ic roskazaien aіeby ktoriy sobie іyczyc bndno w bractwie przy tey cerkwi z mkszczyzn gospodarіow y miodzi, [...] biaiygiow mkіatek y panien*⁶ pod tytuіem*⁷ Naya[snieyszy] [Mar]yi Panny pod Krіyіem Syna swego boleińcey (zostawac), na nie[...]k поВознесеніи аснемь*⁸, do spowiedzi, y пріyіckia [...]ys. Sakramentu przygotowali sik. Po Mszy zań Swіckey wediug прієпису artykuiow pasterskich ieszcze w roku 1762 podpisanych*⁹, a do tych czas nieuskuteczionych w registr bractw, tak mkzskiego, iako y bialogiowskiego wpisani bkdno.

2-do. Dla dostatecznieyszego opisanych artykuiow zachowywania, y wediug nich dla wieczney od Boga nadgrody sprawowania sik, teі artykuly прієwieleбny J[ego] M[os]c x[ндz] proborzcz, lub wikary czyli kommendarі tameczny corocznie na pierwszey по Воскресіи Х[ре]с[то]в[ом]ь а [...] sessyi pod czas elekcyi starszych zebrаным braciom, a siostrom na ich osobney elekcyi z uwagno czytaj, a ci, y te z uwagno siuchaж obowińzani bkdno.

3-tio. Aby ot tych czas na potym p[anowie] bracia y siostry registra umyńlnie nato sproїndzone psychodow y rozchodow porządnie przez x[ндzow] parochow, lub kommendarzow tamecznych z wyraіeniem dnia y miesńca kaіdego roku pisali. Brat starszy kaіdey niedzieli po naboіecstwie powinen bkdzie do kaplana пріyіньж і podyktowaж, ktorego dnia co zaknd wzioi y ktorego dnia co na co wydai. Te зань // [арк. 5 зв.] przychody y rozchody iako sno sprawiedliwe y гіetelne, y nie ani z пріychodow utaiono ani w roschodach пріyіczynino, na koncu kaіdego roku прієд elekcyno w obеспоіci caley konfraternii y w пріyіtomпоіci kapiana tamecznego czytane y zaprzysіkіone byдї maiно.

4-to. Jeіeliby p[anom] braciom co miesіno wedlug przepisu artykui 2*¹⁰ trudno bylo schadzki sessionalne zachowywaж, te przynaumniey cokwartai aby miewali staraж sik, y nie zaniєdbywaж maiно, na ktorych co wіckгзоіciно rozumnieyszых giosow uchwalono y postanowiono bkdzie, to гіetelnie kaplan w sessyi zapisaж powinien.

ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВИНСЬКОГО 1777 РОКУ ДЛЯ БРАТСТВА ЧЕСНОГО ХРЕСТА

5-to. Lubo artykułem 6*¹¹ oznaczony jest czas elekcji na starszeństwo braci щн[е]д[е]ли томиной*¹² dla siostr iadnak na obieranie z nich starzych wiadz№, mnie powierion№ naznaczam dziec trzeci Zielonych Swi№etek*¹³, lub niedzielk po tych nastkui№с№. Te zaњ siostr na starszeństwo elekcye takowym ie sposobem co roczne odprawowaж sik mai№, iakowy dla braci artykułem 6 jest p[re]pisany.

6-to. Teї siostry podobn№ iako y bracia osobn№ iednak skriynkie dla skiadania w niey swych p[ri]ychodow mieж mai№. Do ktorey co im Pan Bog da przyzbieraж, to za wiadz№ y porado kapiana, oraz y dwoch braci starszych na swiecy dla siebie y gwaitownieysze pot[re]by cerkiewne obracaж bkd№ powinny.

Te postanowienie wiadz№ archipastersk№ mni powierion№ do naleїytego y zupeinego zachowania tak p[annom] braciom y siostrom podane, dla wikkszey mocy, wagi y waloru rkk№ moi№ pisane podpisem stwierdzam. Datt[um] w Lwowie dnia 18 maia 1777 roku.

Antoni Lewinski proboszcz katedralny, y official generalny Lwowski, m[anu] p[ropria].

Відтиск паперово-мастичної

печатки Антонія Левинського.

НМЛ. Ф. Ркл., спр. 1124, арк. 5-зв. Оригінал. Рукопис.

ПРИМІТКИ

*1 Датування публікуємо згідно оригіналу джерела, за Юліанським календарем.

*2 Про культ Чесного Хреста див. докладніше у: *Катрій Ю.* Пізнай свій обряд / Ю. Катрій. Львів, 2004. С. 192–200.

*3 Мається на увазі сума грошей, яка надходила до братської скриньки.

*4 *Шеляг* – білонова та мідна монета типу шилінга, яка з'явилася в Речі Посполитій у результаті реформи Стефана Баторія 1579 р. (*Капраль М.* Економічні привілеї міста Львова XVI–XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / М. Капраль. Львів, 2007. С. 758).

*5 Сума грошей, витрачених на потреби братства.

*6 Тобто, сестринське братство повинно було організовуватись виключно одруженими жінками.

*7 При церкві Чесного Хреста існувало сестринське Богородичне братство, титул якого був пов'язаним із святом спомину болів Пречистої Діви Марії (15 вересня за новим стилем). Це свято було встановлене папою Венедиктом XIII 1721 року у П'ятницю перед Квітною неділею. Особлива увага зверталася на страждання Богоматері, серед яких виділялося сім "болів": пророцтво Симеона, втеча з Єгипту, пошуки дванадцятирічного Ісуса, зустріч на хресній дорозі, стояння під хрестом, мертвий Ісус на руках матері, покладення до гробу (*Шевчук Т.* Культ Богородиці в Західній Церкві / Т. Шевчук // Пізнай правду. Католицький часопис // Режим доступу: http://magazine.lds.lviv.ua/articles/2_08/page11.html) [12.09.2010]. Зазначимо, що на Поділлі, сестринські братства інколи мали свій окремий статут.

Наприклад, з протоколів канонічної візитації церков Кам'янця-Подільського від 1758 р. відомо про одночасне існування при церкві Ів. Хрестителя трьох церковних братств: двох чоловічих – старше (Івана Хрестителя) та молодше (Благовіщення Пресвятої Богородиці) і одного – жіночого, сестринського (Непорочного Зачаття Діви Марії). Кожне із братств мало свій окремий статут, який ствердив львівсько-галицько-кам'янецький єпископ А. Шептицький. Відтак статут старшого і молодшого були стверджені у 1735 р., а сестринського на 6 років раніше – 27 липня 1729 р. Ствердження цих статутів греко-католицьким єпископом свідчить про інституційне оформлення цих братств та їх уніатський статус. Статути цих братств, нажаль, є втраченими, однак припускаємо їх текстову схожість з іншими статутами церковних братств Кам'янця-Подільського, видані А. Шептицьким в цей же період. Протоколи візитації Кам'янець-Подільської церкви Івана Хрестителя того часу теж не збереглися, однак у XIX ст., їх тексти були докладно опрацьовані Юхимом Сіцинським (*Лазорак Б.* Інституційне оформлення... С. 236; *Сецинский Е.* Древнейшія православныя церкви въ Подоліи / *Е. Сецинский* // ПЕВ., н. о. 1890. № 40. С. 922.). Коротку інформацію про функціональну діяльність молодших та сестринських братств, зокрема у Львові подав: *Фі'оль В.* Церковні братства... Т. XVI. № 2–3. С. 144–146.

*⁸ Празник Господнього Вознесіння завжди припадає у четвер 40-го дня по Христовому Воскресінні.

*⁹ 25 вересня 1762 р. львівський владика Лев Шептицький ствердив статут для братства Чесного Хреста (НМЛ, ф. Ркк. спр. 1124. арк. 1–4 зв.).

*¹⁰ Згідно 2-го артикулу статуту Чеснохрестського братства: “Вси братїа, аще невозможнщ частїе, поне разъ въ мѣсѣцѣ должны сѣтъ до коегшщбеталица близъ церкви на се избранныгш собиратисѧ и тамщ предъ сѣдѧщѣ с[в]щенникѣ парохїалномѣ чиннщ засѣждше, щ потребахъ промишлѧти. При ѿхожденїи зъ сессїи каждый братъ иматъ грошей три до скрынки братской на потреби церковнїе дати. Аще бы же который братъ ради ковой нѣжды или препѧтїа невозмоглъ всегда на сессїахъ быти, сїй єдиным разомъ за ввесь годъ золотый єдинъ и грошїи шесть ѿдати бѣдетъ должен”. Див. про це у: НМЛ, ф. Ркк. спр. 1124. арк. 2 зв.–3.

*¹¹ У 6-му артикулі статуту братства Чесного Хреста від 1762 р. записано: “Въ всѧкъ годъ щ недѣли гшминой вси братїа совокѣплены должны сѣтъ сѣ междѣ себе двохъ на братїи старшихъ избрати сицевымъ образомъ: въ первыхъ имѣютъ кѣпнщ со с[в]щенникомъ парохїалнымъ прешлорочныхъ братїи старшихъ выслѣхати рахѣнкшвъ, такъ сѣ приходшвъ, кщи зъ росходшвъ, посемъ или давныхъ потвердити, или новыхъ избрати [...]”. Про це докладніше див. у: НМЛ, ф. Ркк. спр. 1124. арк. 3 зв.

*¹² Томина неділя (провідна), це наступна неділя після Христового Воскресення, з якої розпочинається пасхальний час і триває до неділі Всіх святих (*Кампій Ю.* Пізнай свій обряд... С. 161–163).

*¹³ Про празник Святої П'ятдесятниці (Зелені свята) див. докладніше у: *Кампій Ю.* Пізнай свій обряд... С. 167–171.

ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВІНСЬКОГО 1777 РОКУ ДЛЯ БРАТСТВА ЧЕСОГО ХРЕСТА

**THE DECREE OF ANTONIY LEWYNSKYI FOR THE
FRATERNITY OF THE HOLY CROSS IN LVIV IN 1777**

Bohdan LAZORAK

The Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University,
The Chair of Ancient History of Ukraine and Special Historical Disciplines
24 Ivan Franko str., Drohobych 82100, Ukraine

In the article still unknown to researchers decree of the Lviv oftsial Antoni Lewynskyi for the nowadays non-existent church of the Holy Cross in Lviv in 1777 is published. In the preface to the source the historiographical review of the little-known facts of the history of the fraternity of the Holy Cross in the period of XVI–XVIII-th centuries is given. It is also the attempt to identify the main mechanisms of the disciplining of the fraternities in the XVIII-th century from the site of the Lviv cathedra.

Key words: church fraternity, church fraternity of the Exaltation of the Holy Cross in Lviv, Lviv Assumption fraternity, fraternity of the Annunciation, regulation of fraternity, general visitation, the decree.

**ДЕКРЕТ АНТОНІЯ ЛЕВІНСЬКОГО 1777 РОКУ
ДЛЯ БРАТСТВА ЧЕСТНОГО КРЕСТА ВО ЛЬВОВЕ**

Богдан ЛАЗОРАК

Дрогобицкий государственный педагогический университет имени Ивана Франко,
кафедра древней истории Украины и специальных исторических дисциплин
ул. Ивана Франка 24, Дрогобич 82100, Украина

В статье публикуется неизвестный к этому времени исследователям декрет львовского официала Антония Левинского 1777 г. для братства церкви Честного Креста во Львове. В предисловии к источнику подан историографический обзор малоизвестных фактов с истории этого братства периода XVI–XVIII вв., а также сделана попытка изъяснить главные механизмы дисциплинаризации братств в XVIII в. со стороны Львовской капитулы.

Ключевые слова: церковное братство, Львовское церковное братство Воздвижения Честного Креста, Львовское Успенское братство, братство Благовещения, статут братства, генеральная визитация, декрет.

Стаття надійшла до редколегії 9.02.2011

Прийнята до друку 30.06.2011